

O VJEŠTICAMA NA OTOKU HVARU*

Pjer Skrivaneli

Pojam i karakteristike fenomena vještica na otoku Hvaru

»Historijski razvitak progona čarobnjaka u Evropi zahtijeva da se ti progoni u bilo kojoj evropskoj zemlji zapadne kulture promatraju u nerastavljivoj vezi s čitavim razvojem pojave tih progona u Evropi. Progoni čarobnjaka u našim krajevima bili su samo vjeran odjek velikih evropskih progona«.¹⁾

Pojam čarobnjaštva se pojavljuje u Hrvatskoj kao i u ostalim dijelovima Evrope već u najranijim vremenima, vezan uz narodno vjerovanje, a ono je po svojoj prilici imalo svoje još ranije kori-jene u sujevjerju antike pa i još ranije u prethistoriji. Međutim, odrazi tih u stvarnom životu (progoni čarobnjaka) bili su bez sumnje spontani i stihijski, ali u svakom slučaju pojedinačni. Karakter masovnih progona dobile su takve reakcije u vrijeme kada je i sama državna vlast povjerovala u realnost čarobnjačkih po-
java kojih se vještice užu i specifičniji pojam.

Zbog toga, onoga časa kada je svim mogućim instrumentima (crkvena vjerovanja, legalnost torture, pravna »opravdanost«) državna vlast bila ovlaštena da takve čine proganja, počinju zlo-
glasni procesi protiv vještica u kojima su, zahvaljujući primjeni strašnih tortura, osuđene nebrojene tisuće žena za potpuno izmiš-
ljen, fantastičan zločin čarobnjaštva.

* Povod za ovu temu dao mi je zaključak prof. dra VLADIMIRA BAYERA u njegovoj knjizi »Ugovor sa đavolom« (Zagreb 1953) da je materija o problemu vještica uopće i o krivičnom progonu vještica u srednjoj Dalmaciji (naročito otoci) vrlo oskudna ili uopće ne postoji.

Temelj za ovaj rad su nekoliko starinskih otočnih pričica i pjesmica koje se predaju iz koljena na koljeno. Na temelju njih može se zaključiti da karakteristike i elementi koje je u Hrvatskoj obuhvaćao pojam vještica vrijede i za Dalmaciju.

S druge strane, Uprava Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara dopustila mi je uvid u postojeće, veoma oskudne, dokumente o tome. Pri tome su mi dr. Duboković i prof. Nikolanci mnogo pomogli svojim savjetima na čemu im i ovom prilikom toplo zahvaljujem.

¹⁾ V. BAYER, cit. dj., str. 11.

U bilo kojoj predodžbi o vješticama uvijek susrećemo nekoliko osnovnih, standardnih elemenata kojima se karakterizira žena-vještica, njezino djelo i narav njenog postupanja. To su »epiteti« koji proističu iz narodnog vjerovanja a koje će i crkva kasnije uzeti u svoju doktrinu o vješticama. Evo tih elemenata:

1. vještice su ženskog spola,
2. imaju svoje redovne sastanke na povišenim mjestima, udaljenim od naselja (vrhovi planina, manja uzvišenja),
3. na te svoje sastanke lete,
4. redovno odnose i tamo ubijaju malu djecu.

Svi ti elementi nalaze se skupljeni u jednoj pjesmici koja se pjeva u Vrbanju na Hvaru:

*»Zavila se vještica navar barda
i odnila maloga Ivana,
odnila ga na Rašnik u jamu
da ne smeta po Varbanju«*

Iz pjesme je očito da vještice lete (zavila se), da odnose djecu (mali Ivan) i da se sastaju na brdima (Rašnik, uzvišenje iznad mjesta).

Pošto je to legenda koja se na Hvaru prepričava iz koljena na koljeno, očito je da su elementi ove pojave nastali i izrasli na temelju narodnog vjerovanja-praznovjerja, svakako u okviru jednog šireg evropskog razvojnog procesa tog vremena.

S vremenom je crkva preuzela ta vjerovanja i sankcionirala ih svojim crkvenim propisima. No da bi imali opravdanje za to, oni tom pojmu dodaju nove elemente, stvarajući teološku podlogu. Ti novi elementi su:

1. ugovor o prodaji duše đavlu od strane žena-vještica;
2. njihov spolni odnos s njime,
3. izražavanje poštovanja i pokornosti prema njemu,
4. a samim time i odreknuće od prave kršćanske vjere.

Nesumnjivo je da se takav složeni teološki pojam vještica, nastao u Evropi u 15. st., a u nas tek u 17. st., bazira na tim nazorima.

Vjerovanja u vještice danas na Hvaru, naravno, nema, a nema ni mnogo ostataka tog vjerovanja. U takve oskudne podatke treba svakako ubrojiti i pričicu koja je nastala vjerojatno krajem 18. st. ili u prvoj polovici 19. st. a prepričava se u pomorskim obiteljima mjesta Jelse.

Priča se da je jedan stari kapetan iz porodice Gamulin pravljao brod na škveru ali da je svakog jutra pri dolasku na posao primjećivao da mu je brod u drugačijem položaju nego što ga je prethodne noći ostavio. Treće večeri se sakrio pod škaf i poslije pola noći je vidio kako su došle tri žene i spremile brod za plovidbu. Uskoro su zaplovile i svakom palodom²⁾ su prevalile

²⁾ Paloda — znači zaveslaj dugim, drvenim ribarskim veslima.

udaljenost od 300 milja, pa im je tako uspjelo u jednoj noći pre-valiti put do Indije i vrititi se. Analizirajući vidimo i ovdje neke elemente koji su nerazdruživo vezani uz pojam vještice. Naime, ona je žena i u mogućnosti je da pravi, zahvaljujući nekim neobjašnjivim silama (a to je ugovor s đavlom), nadljudske stvari i tako šteti drugome ili sebi pribavlja neku korist (pojam maleficiuma). No u nastavku ove priče pojavljuje se i jedan nov element, koji se od tada pripisuje vješticama, a to je otpadništvo od katoličke crkve odnosno od Boga i priklanjanje đavlu koji im daje tu moć. Naime, kapetan je u svom pričanju spomenuo i to da je nedugo nakon polaska čuo kako je jedna žena rekla: »Čini mi se da ispod škafa vonja karšćansko meso«. To bi značilo da su, pošto su zavjetovala dušu đavolu i time se odrekle vjere, stekle sposobnost primjećivati pravovjernike kakav je bio i kapetan.

Iz ovog proizlazi da su se i na otoku Hvaru u vrijeme kada je crkva već općenito izgradila pojam vještica pričale takve priče u vezi s njima, i to tako da one uz stare elemente imaju i nove koje je iznijela crkva, tj. one koje govore o đavlu i otpadništvu žena.

Osim ovih standardnih ima i elemenata koji se isto tako, ali ne i tako često, pojavljuju. Jedan od njih je i moć vještice da iznenada mijenjaju atmosferske prilike. U priči kojom želim to ilustrirati javlja se još jedan element koji je dosta rijedak, ali se ipak spominje, a to je sposobnost da se žene-vještice pretvore u životinje.

»Dok je jedan čovjek bio na putu kući iz polja, pred sumrak, iako je cijeli dan bilo vrlo lijepo vrijeme, najednom se digao neobično jak vjetar koji mu je zapriječio pogled i put. Iz tog vjetra stvorile su se pred njim tri žene-vještice u plavim haljinama i izgovarajući za njega nerazumljive riječi nisu ga puštale da produži već su ga raznim pokretima zaustavljale. U neprilici i bojeći se čovjek nije znao što da učini već se, zazivajući Boga, molio da ga puste. Na spominjanje Boga vještice su se uznemirile. No kako je bio blizu kuće, njegova zapomaganja je čula žena. Ona je izišla iz kuće i čula glas iz neke velike dubine. Ona je pošla prema tom mjestu i kada je došla blizu, vidjela je tri ose i čula silno zujanje, a za njima se podigao veliki vjetar. Tada je ugledala svog muža.«³⁾

Od prvih dana postojanja pojma čarobnjaštva, uz osobe koje su za to bile optužene, bilo je vezano i njihovo svojstvo da raznim napicima, travama ili drugim čaranjima čine nekome zlo, a nekome, pak, time pomognu. U prvo vrijeme vrsta čarobnjaštva kojom se nekome pribavljalo kakvo dobro, ali ne na štetu dru-

³⁾ Ova pričica pripovijeda se još i danas u Vrbanju.

gih, bilo je akceptirano i toleriralo se. Takva jedna priča također potječe iz Vrbanja na otoku Hvaru.

»Djevojčica se vraćala sa paše. Na putu je presretnu neke žene i stave joj u džep tri komadića koja ona nije vidjela. Kazali su joj da do kuće nikako te komadiće ne smije pogledati. No, kako je djevojčica bila radoznala, izvadi ih iz džepa, ali samo dva. Pogledala je i vidjela da su to dva komada ugljena. Mislila je da je treći izgubila. No kada je kući svlačila cipele, iz jedne joj ispadne taj treći komad koji se pretvorio u komad zlata«.

Iako ne možemo točno utvrditi porijeklo ovih pričica, vjerujemo da su dosta stare. Svakako, još koncem prošlog stoljeća na Hvaru su vjerovali u vještice. O tome je 1897. ostavio prilično iscrpan izvještaj Antun Ilija Carić.⁴⁾ Vjerovalo se i na susjednom otoku Braču, ali bilo je razlike u nekim detaljima. Paralelno uz vještice (višćice, štrige, štringe) narod je vjerovao i u more, koje su bile gotovo sasvim jednake vješticama. Razlika je bila samo u tome što su vještice napadale samo muškarce, dok su more napadale i žene (a pogotovu malu djecu). I jedne i druge su se najviše javljaje za vrijeme oluje. Tada su one letjele zrakom »u viće«, čak u čitavim četama, ovisno o pojedinim selima, u kojima su sudjelovali i muški »štriguni«. Tjeralo bi oblake s tučom nad poljima gdje su htjele napakostiti. Da se obrane od toga, težaci su zvonili u zvona (»zvoniti na nebo«) i pucali iz »trumbuna« (puška s otvorom proširenim u lijevak), maškule ili obične puške, koje su sve bile na kremen. Umjesto olovnih zrna, u njih bi se stavljale male kuglice blagoslovljenog voska, po čemu je očito da su ta pucanja bila magijsko-profilaktična. Žrtve tih vjerovanja su redovito bile stare žene. More su mogle biti i mlade djevojke, ali ipak najčešće su to bile stare žene, osobito visoke, mršave, sijede, s istaknutom bradom i drugim fizičkim osobinama koje su ih činile neprivlačnima. I more i vještice napadaju po noći ljude i guše ih, jedu srca (ipak, broj takvih pohoda je ograničen, 5—6 puta na godinu), a mladim ženama oduzimaju mlijeko. Mora najlakše uđe u kuću ako danju dobije od domaćice soli u zajam (prosipljući to do svoje kuće lako po tom tragu ponovo uđe u željenu kuću), pa oprezne domaćice nikome ne posuđuju soli. Mora i vještica mogu tom solju natrti i ključanicu kuće, jer se mogu i tuđa provlačiti u liku neke životinje, najčešće mačke ili muhe (čak i u obliku kudjelje).

Karakteristična je priča koju je A. I. Carić čuo u Svirčima, po kojoj je starog barba Ivana dolazila gušiti po noći njegova stara susjeda kuma Manda, s kojom je bio u zavadi. Kad joj je konačno zaprijetio, ona je okrivila jednu drugu vješticu, kumu Dobru, svoju susjedu, s kojom je ona opet bila zavađena. Tako

⁴⁾ A. I. CARIC, Narodno vjerovanje u Dalmaciji, Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, 1897.

je stekla povjerenje barba Ivana i nastavila nesmetano da ga po noći posjećuje i guši. Carić dodaje: »Kad bi čovjek htio ispisati sve priče o morama, valjalo bi napisati cijelu knjigu«.

I na Braču i na Hvaru se vjerovalo da svaki župnik poznaje sve štrige u svojoj župi, i to zato što one, kada se on za mise okrene puku i kaže »orate fratres«, besramno kažu prstima rogove. Međutim, njemu kao službeniku božjem nije dopušteno da ih tuži ili da se njima bavi, jedino kada mu dođu na ispovijed, ne daje im odrješenje. One se, naime, i ispovijedaju i pričešćuju da bi činile svetogrđe, jer što su u većem grijehu, to mogu više i jače činiti zla.

Ipak, u crkvi se najlakše pozna koja je žena vještica, i to za vrijeme podizanja. Vještica je tada naročito nemirna, dapače ima ih koje moraju tada izaći iz crkve jer ih sam vrug na to nagoni.

Urok je pojava koja se najduže održala od svega vjerovanja u »štrige«. Sve vještice imaju »zlo oko« (malocchio) pa mogu ureći ako gledaju čovjeka duže vremena, naročito djecu. Najlakše će ureći ako nekoga pohvale (to može biti i životinja), a da pri tome ne kaže »ne bud joj zla« ili »ne bud joj uroka.« Svaka majka bi se jako razljutila ako je neka žena zaboravila to reći njenom djetetu.

Ako bismo sada htjeli iz ovih nekoliko primjera izvući zaključak o prirodi ove pojave na otoku Hvaru, možemo kazati da osim iznesenog nemamo starijih dokumenata ili zapisa koji bi govorili o ovoj pojavi na otoku. Svakako, može se iz priča i pučkog vjerovanja uvidjeti da su predodžbe o svim vrstama čarobnjaštva, pa tako i fenomen vještica, potekle iz praznovjerja.

U objašnjenju nam može nešto pomoći i povijesna analiza. Naime, ako pogledamo povijesnu situaciju sve do 14. st. (u okviru naše teme važna je 1331. godina — godina donošenja hvarskog Statuta), vidjet ćemo da na otoku Hvaru pomorstvo još nije razvijeno, da su njegovi stanovnici živjeli u teškim životnim uvjetima, statično i konzervativno, u patrijarhalnim rodovskim okvirima. Takav život je bio težak i svakako je izolirao od intenzivnijih vanjskih utjecaja.

Takvo stanje na Hvaru je zatekla Venecija. To je doba kada je biskupija, kao centralna crkvena vlast na otoku, prešla u Hvar. Svećenici su drugdje u Evropi modificirali postojeća pučka vjerovanja u čarobljake, pa prema tome i u vještice, teološkim spekulacijama i tako postupno stvorili uvjete za sankcioniranje proganjanja vještica od svjetovne vlasti. Međutim, vidimo da na otoku Hvaru nema nikakvih dokaza o progonima, kao ni na drugom području primorske Dalmacije. Razlog je općenite naravi: Venecija — i to joj treba upisati u zaslugu — nije nikada podlegla psihozi straha od vještica koji je kao kolektivno ludilo harao u ostalim dijelovima Evrope. Na području Mletačke Republike nije bilo progona vještica, barem ne službenih, i tu se nalazi glavni razlog da toga u Dalmaciji, a tako ni na Hvaru, nije bilo.

Osim toga, na Hvaru nije sigurno nikada moglo doći do fanatičnih akcija pučanstva u proganjanju vještica kao što je to bilo drugdje (u nas u kontinentalnoj Hrvatskoj), i to zbog toga što hvarska luka od 14. st. igra gotovo najvažniju ulogu na istočnoj obali Jadrana u mletačkoj trgovini s Levantom (dovoljno je pročitati odlomak o prometu u hvarskoj luci u govoru Vinka Pribojevića, održanom u Hvaru 1525). Taj svakodnevni dodir sa stranim trgovcima i mornarima i vlastita trgovina Hvara (hvarski i vrbovački brodari, među kojima je bio najznačajniji Matij Ivanić) širili su duhovne vidike brže i efikasnije nego što je to moglo biti igdje u izoliranim regijama. Sigurno, u Evropi tada nije bilo mnogo slobodoumnih duhova koji bi reagirali na bezumne progone vještica, pogotovu ne u okviru crkve (iako i tu moramo priznati neke čase, ali sasvim izolirane iznimke), pa tako Hvar nije mogao biti oplođen nekim slobodoumnim idejama izvana, ali su spomenuti dodiri formirali u stanovnika otoka (u ovom su pogledu naročito važni pučani i težaci kao »prosti narod«) mentalitet koji je relativno bio realniji i razumniji nego drugdje. Pribojević hvali razum i umjerenost otočnih stanovnika.

Krivični progon vještica na otoku Hvaru od 1331. godine

Kao i u svim ostalim evropskim zemljama zapadne kulture, i u Hrvatskoj se iz sačuvanih dokumenata onog vremena mogu jasno razabrati dvije epohe unutar čitavog razdoblja krivičnog progona čarobnjaka. Kriterij za razlikovanje je isti kao i u drugim zemljama. Imamo najprije jednu epohu u kojoj i u državnoj vlasti prevladava narodno shvaćanje o tom zločinu, prema kojem se tu radi o nanošenju teških šteta ljudima putem neke tajanstvene moći čije podrijetlo nije поближе označeno.

Ta je epoha traje dok vlast u Hrvatskoj nije prihvatila »razvijenu« i »suptilniju« međunarodnu formulaciju prema kojoj su vještice obožavateljice đavla i koje se sastaju na tajnim sastancima na kojima orgijaju kao i čarobnjaci u bilo kojoj zemlji zapadne kulture.⁵⁾

Navedene dvije epohe progona vještica i ostalih čarobnjaka ne počinju i ne svršavaju u svakoj evropskoj zemlji u isto vrijeme. Svakako, značajan izuzetak u tom smislu je Hrvatska. Dok ima zemalja u kojima progon počinje na teološkoj bazi već u 15. st., vlast u Hrvatskoj počinje se služiti međunarodnim pojmom zločina čarobnjaštva tek u 17. st. a potpuno ga izgrađuje tek koncem tog stoljeća. Kasno prihvaćanje »razvijene« formulacije ovog pojma a time i kasni početak druge epohe treba pripisati kulturnoj zaostalosti naših krajeva. Mada ova činjenica zvuči paradoksalno, čini mi se da je to pravi odgovor na gornje pitanje.

U prvoj epohi, do početka 17. st., odnosno do prevladavanja međunarodnog pojma krivičnog progona vještica, na otoku Hva-

⁵⁾ V. BAYER, cit. dj.

ru postoji samo jedan pisani podatak vrijedan spomena. On se nalazi u hvarskom Statutu iz 1331. godine. U glavi X treće knjige imamo ovaj propis: »Ako se ma koja osoba bavi čarobnim travama, neka se gospodin knez i njegovi suci pobrinu da je kazne kako im se bude činilo shodnim.« (*Cuilibet personae facienti herbariam, sit in providentia domini comitis et suorum iudicum de ponendo quam poena sibi videbitur*).

Ovaj nas tekst nedvosmisleno upućuje na to da je tadašnjoj vlasti bilo poznato da se neki na otoku bave čarobnim travama. Iz teksta se nadalje vidi da hvarski Statut ne ograničava taj zločin samo na žene (što je u nekih statuta već sankcionirano). To znači da se na otoku pojam vještica još nije razlikovao od šireg pojma čarobnjaštva. On je vjerojatno postojao u pučkim predodžbama ali, kako vidimo, formiranog pojma u tom razdoblju još nema. Ovu činjenicu objašnjavaju dva dokaza. Prvi je da je hvarski Statut nastao po uzoru na mletačke statute koji zločin herbaria ne pripisuju izničitno ženama, a drugi je u specifičnostima hvarskog Statuta koje se očituju u neugledanju ni na jedan dalmatinski statut koji u to vrijeme nastaju po cijeloj Dalmaciji.⁶⁾

Za naziv *herbaria* u hvarskom Statutu nema sumnje da uključuje pojam čarobnjaštva. U statutima drugih dalmatinskih gradova, Trogira, Splita, Dubrovnika, Korčule i Rijeke, taj se pojam izjednačuje s pojmom čaranja (... *artes magicas vel herbarias, ... herbariam vel maleficium herbariae, ... artes magicales vel herbariae*).

U svim ovim statutima (a tako i Hvara i Brača) počinilac zlodjela ne mora biti žena, jer se kaže općenito »netko« ili »neka osoba«, a u Statutu Korčule navodi se alternativno — »žena ili muškarac«. Nasuprot tome, u slavenskim zakoncima (Poljički, Vinodolski) zbog čaranja se optužuju isključivo žene.

U pogledu sistematskog progona vještica, kako vidimo, gore citirani član hvarskog Statuta nema neki dramatski ton. Izuzevši još Statut otoka Brača (gdje je formulacija propisa gotovo jednaka hvarskoj), u svim drugim navedenim dalmatinskim statutima, u skladu s ocjenom zločina kao čaranja ili čarobnjaštva (v. gore), kazna je vrlo oštra: smrt na lomači (... *comburatur, ... igne comburatur, ... comburatur usque ad cinerem*)⁶⁾

Upadaju u oči svakako blagi propisi u hvarskom i bračkom statutu (Hvar i Brač su u jednom razdoblju srednjeg vijeka bili jedna komuna), jer se ne nameće smrtna kazna i ostavlja se knezu i poroti da odrede kaznu. Kazna je vjerojatno bilo novčana ili sramotna.

Naravno, javlja se pitanje što znače sve ove klauzule u dalmatinskim statutima, tj. da li one sankcioniraju neku praksu,

⁶⁾ Smrtnu kaznu je hvarski Statut predviđao samo za tešku krađu, i to za žene (knj. 5, čl. 39), dok su za muškarce bila vješala.

što bi značilo da je u srednjem vijeku moralo biti i službenih progona vještica (o čemu inače nema nikakvih vijesti), ili su one našle mjesto u tim statutima naprosto u okviru već općenito raširenog vjerovanja u Evropi o čarobljacima, kao odredbe za »svaki slučaj«. To je teško presuditi.

Odsutnost neke kaznene odredbe u srednjovjekovnim statutima ne mora značiti da nije bilo pojava odnosnih delikata, jer se stvari iz prakse koje su bile općenito poznate i nisu morale unositi u statut. Ipak, uočljiva razlika između hvarskog i bračkog te ostalih dalmatinskih statuta u pogledu čarobnjaka ukazuje na to da je gledanje na ovu pojavu na ovim otocima bilo nekako liberalnije i da nije bilo slučajeva službenog progona čarobnjaka, odnosno vještica.

Rezimirajući, možemo kazati da u ovom prvom razdoblju otok Hvar po svojim karakteristikama potvrđuje tvrdnju V. Bayera: »Oskudica historijskog materijala za poznavanje prve epohe progona čarobnjaka u Hrvatskoj ne mora nas mnogo zabrinjavati, s obzirom na okolnost da su takvi procesi u toj ranijoj epohi, po svemu onome što o njima znademo iz drugih zemalja, a i po prirodi stvari, morali biti prilično rijetka pojava, pa se oskudica materijala mora u prvom redu tome pripisati.«⁷⁾

U prvim decenijama sedamnaestog stoljeća dolazi do velike prekretnice u progonu čarobnjaka u Hrvatskoj (naročito u kontinentalnoj Hrvatskoj). U to se vrijeme načelno shvaćanje organa vlasti u tim krajevima znatno približava složenom pojmu tog zločina kako je on već tada bio udomačen u drugim evropskim zemljama. No u tome se ne sastoji najvažnija promjena. Najvažnija promjena, koja predstavlja pravu prekretnicu u razvoju progona čarobnjaka u Hrvatskoj, jest početak primjene torture kao isključivog sredstva »saznanja sitine« u ovim procesima.⁸⁾

U to vrijeme crkva je raspolagala velikom političkom vlašću te je sama, uz pomoć svojih zloglasnih sudova inkvizicije, progonyla čarobnjake na osnovi izgrađenog teološkog shvaćanja tog pojma. S vremenom crkva utječe i na svjetovno pravo pa je u njemu potpuno prevladalo teološko gledište o ovom »zločinu«. Tako i jedni i drugi počinju masovno progonyiti čarobnjake, u pravilu žene iz potlačenih slojeva pučanstva. Sve to je nastalo kao logična posljedica dubokog vjerovanja u realnost teoloških predodžbi o toj stvari. »Ta je religiozna zaslijepljenost zatomila kod progonyitelja vještica, crkvenih inkvizitora i svjetovnih sudaca, svaku moralnu skrupulu, svaki procesualni oprez pa su se u tim procesima događale najveće zloupotrebe što ih poznaje historija kaznenih procesa uopće. Sve je to išlo na račun bezbrojnih žena iz potlačenih slojeva pučanstva, koje su masovno

⁷⁾ V. BAYER, cit. djelo, str. 214.

⁸⁾ V. BAYER, cit. dj., str. 232.

pogibale u najvećim mukama kao žrtve ovog religioznog fanatizma.«⁹⁾

Međutim, dok u Evropi, pa i u nas u kontinentalnoj Hrvatskoj i Srbiji (gdje su tek Karađorđevim zakonom ukinuti, pedeset godina kasnije nego u Hrvatskoj, progoni vještica), vladaju intenzivni progoni, ova pojava i u ovom razdoblju je u Dalmaciji nepoznata, pogotovo na otocima, uprkos odredbama u statutima gradova.

Kako smo za ranije razdoblje već naveli, i u ovoj epohi postoji jednostavno objašnjenje za ovu pojavu: Venecija je još uvijek vladala Dalmacijom, a vidjeli smo da je Venecija bila u ovoj stvari i oprezna i realna pa nije dozvoljavala takvih progona.

Ipak, nailazimo na dva procesa gdje bismo to najmanje očekivali: Dubrovnik. Jedan je vođen 1660. a drugi nešto kasnije, 1689. Ti procesi nisu, međutim, manje strašni od panonskih. To su jedina dva poznata nam procesa vođena u Dubrovniku u ovom razdoblju.

Iz njih razabiremo da ludilo proganjanja vještica nije mišlilo ni ove krajeve. »No ako su ovo zaista bili jedini slučajevi progona vještica u ovom kraju, trijeznost dubrovačkih upravljača zaslužuje svaku pohvalu.«¹⁰⁾

Iz svega ovoga mora se zaključiti da je u Dalmaciji bilo rašireno vjerovanje u vještice, ali ne nalazimo podataka da je bilo službenih progona, osim dva netom navedena slučaja i jednog koji ćemo još prikazati. Nema sumnje, međutim, da je život tih žena, mahom starih, koje su živjele pod optužbom suseljana da se bave magijom, bio težak i sigurno često izložen spontanim progonima sela. One nisu doživljavale lomaču, kao njihove nesretne drugarice u kontinentalnoj Hrvatskoj, ali moralna atmosfera u kojoj su morale živjeti, pa i fizički progoni, nisu sigurno bili manje okrutni. Vjerovanja u more i vještice, koje je na Hvaru zabilježio A. I. Carić, morala su i time rezultirati. Te su žene, kao i drugdje, morale nevine ispaštati za nedaće i nevolje koje su priroda i sudbina sobom uvijek donosile, a seljak i težak, krajnje potlačen, pa stoga neuk i primitivan, htio je da nađe nekog konkretnog krivca za to.

Po nekim izvorima, jednim svojim dekretom Marija Terezija je 1758. godine ukinula procese protiv vještica. Još prije toga carica je nastojala smanjiti to zlo time što je donesena odredba da se smrtno presude ne smiju izvršavati prije nego ih potvrdi dvor. Godine 1750. hrvatski je sabor ozakonio takvu odluku. Ali to ne znači da procesa i spaljivanja nije bilo i nakon toga, jer je takvo zlo bilo teško najednom iskorijeniti.¹¹⁾

⁹⁾ V. BAYER, cit. dj., str. 311.

¹⁰⁾ V. BAYER, cit. dj., str. 286, 291.

¹¹⁾ V. BAYER, cit. dj., str. 309; V. MAZURANIĆ, Prinosi za hrvatski pravno-povijesni riječnik, 1908, sv. I, str. 18—19.

Istražujući ovu materiju nisam o sudskim procesima na otoku Hvaru uspio naći nikakvih podataka. U popisu velikog kaptolskog arhiva hvarske biskupije nema nikakvih podataka gdje bi se eventualno moglo naići na nekakav trag. Stoga, budući da je očito da ni crkva, koja je inače u ovom drugom razdoblju vodila računa i putem inkvizicije i drugih svojih institucija krivično progonila zločin magije, nema evidentiran nijedan proces, može se tvrditi da službenih progona na otoku Hvaru nije bilo.

Dodajmo na kraju jedan podatak iz kojeg se vidi da je u kopnenom dijelu Dalmacije bio prizat progon vještica, i to poslije 1758. kada se krivo, čini mi se, uzima da je progon nestao.

Valentino Lago, koji je za vrijeme francuske uprave u Dalmaciji bio činovnik u Zadru, donosi neke podatke o progono vještica u Dalmaciji.¹²⁾ Na str. 380 (I sv.), pod datumom 20. V 1808. (Lagova je knjiga pisana kronološki) čitamo:

... Invito al clero d'influire contro i pregiudizi delle streghe.

Iz teksta je očito da su Francuzi nastojali iskorijeniti sujeverje o vješticama pa pozivaju kler da u tome smislu djeluje, što s obzirom na vrijeme nije neobično.

Međutim, čitavih 15 godina kasnije, pod datumom 5. VII 1823. (Dalmacija je tada već bila austrijska), nailazimo na jedan gotovo nevjerojatan slučaj (sv. I, str. 389): »Nel villaggio di Zavojane del circondario di Vergoraz, vengono abbruciate vive le tre contadine... siccome imputate di stregoneria, per aver mangiato una creatura e infinità di couri di animali minuti;¹³⁾ e per aver reso inservibili le armi da taglio e da fuoco, di chi voleva difendere le proprie creature ed i propri animali. Così sta scritto negli atti del processo.¹⁴⁾ Assistette alla solenita un vice — Serdaro della Forza territoriale ed il capovilla¹⁵⁾ e si dimostrarono assenzienti e giubilanti il parroco ed il cooperatore, due boni fratti di s. Francesco. Quante Considerazioni!

Taj se strašni događaj odigrao, dakle, uz asistenciju i svjetovne i duhovne vlasti. Lagov stav i komentar uz ove podatke sastoji se u potcrtavanju apsurdna optužbe i uz uzviku na kraju informacije. Uostalom, on donosi ovo 45 godina nakon događaja.

Ipak, ovaj se događaj ne može uzeti kao karakterističan za Dalmaciju. Vrgorac je doduše još u Dalmaciji, ali na njenoj periferiji, upravo na granici Turske, pa se tako može donekle shvatiti da se tako nešto moglo odigrati u tako kasno vrijeme.

¹²⁾ V. LAGO, Memorie della Dalmazia, vol. I—III, 1869—1871.

¹³⁾ Misli se na sitno blago.

¹⁴⁾ Znači li to da je bio vođen proces? Ali kome, možda vješticama ili onima koji su ih spalili? Ovo ostaje kao zagonetka, pogotovu ako imamo na umu godinu.

¹⁵⁾ Billi su, dakle, prisutni podserdar pandura i glavlar sela.

Zusammenfassung

VON DEN HEXEN AUF DER INSEL HVAR

Heute gibt es, natürlich, keinen Glauben von den Hexen mehr, doch noch im vorigen Jahrhundert war dieser Aberglaube auf Hvar noch lebendig, so dass ein Hvarer Beobachter,⁴⁾ gegen das Ende des Jahrhunderts, noch manches interessantes Material aufsammeln konnte.

Zum Glück, es war nie in Dalmatien Hexenprozesse gegeben, wie es im kontinentalen Kroatien, die dem Oesterreich gehörte, der Fall war. Wie es wohl bekannt ist, Venedig war in diesser Hinsicht klug und vorsichtig. In den Statuten der dalmatinischen Städten — folgens auch im Hvarer — gibt es zwar Kapitel die eine solche Materie erörtern (diesen Aberglauben gab es doch überall in Europa der Zeit), doch sie sind knapp und die Verordnungen sind sehr vorsichtig. Der Autor kann nur zwei Fälle der Hexenverfolgungen — und auch des Verbrennens — anführen, die beide, merkwürdigerweise, noch im XIX Jh. stattfanden, 1808. und 1823.